

На маяку

Генрик Сенкевич

Одного разу сталося так, що наглядач маяка в Аспінваллі — місті поблизу Панамі — пропав безвісти. Це сталося в бурю, і тому всі подумали, що бідолаха, мабуть, вийшов на край скелястої кручі, де стоїть маяк, і його змило хвилями. Ця думка була тим імовірніша, що наступного дня не знайшли й човна, який стояв у невеличкій скелястій затоці. Таким чином на маяку звільнилась посада наглядача, і його треба було підшукати якнайшвидше, бо цей маяк мав велике значення й для місцевого руху, і для пароплавів, що йшли з Нью-Йорка до Панамі. Затока Москитів рясніє піщаними обмілинами й островцями, між якими тяжко пройти навіть удень, а вночі, коли на морі, зогрітим тропічним сонцем, здіймається туман, пробратися майже неможливо. Тоді єдиним дороговказом для численних суден буває світло маяка. Обов'язок знайти нового наглядача впав на консула Сполучених Штатів у Панамі, а це був чималий клопіт: по-перше, тому що підшукати кандидата на цю посаду треба було протягом дванадцяти годин; по-друге, тому що цей майбутній кандидат мав бути винятково сумлінною й чесною людиною, отож не можна було брати абикого; і, нарешті, кандидатів на цю посаду взагалі не траплялося. Життя на маяку дуже нелегке, й воно нітрохи не приваблювало ледарюватих людей півдня, звиклих до бродяжництва. Наглядач на маяку — майже в'язень. Залишати свій скелястий острівець він може тільки в неділю, йому щодня привозять човном з Аспінвалля харчі й свіжу воду; але човняр негайно ж повертається назад, і на всьому островці, завбільшки приблизно з морг, не залишається нікого. Наглядач живе на маяку й повинен стежити за порядком і чистотою; вдень він дає сигнали пароплавам, вивішуючи різноколірні прапори, відповідно до показань барометра, а ввечері засвічує ліхтар. Це була б не дуже складна справа, якби не те, що до вершечка вежі, де міститься ліхтар, треба пройти понад чотириста високих стрімких східців, а цю подорож наглядачеві інколи доводиться робити по кілька разів на день. Взагалі — це чернече життя, навіть більше — пустельницьке. І тому не дивно, що містер консул Ісак Фальконбрідж мав страшенний клопіт із цією справою, не знаючи, як йому знайти доброго наступника небіжчикові. Легко зрозуміти його радість, коли цей наступник несподівано прийшов до нього ще того ж самого дня. Це був чоловік уже старий, років сімдесяти або й більш, але ще міцний, стрункий, з військовою виправкою. Волосся в нього було зовсім біле, шкіра смуглява, мов у креола, але блакитні очі свідчили, що він аж ніяк не належить до жителів півдня. Обличчя його було пригнічене й сумне, але чесне.

Прибулий з першого погляду сподобався містеру Фальконбріджеві. Залишалось тільки проекзаменувати його. Між ними почалася така розмова:

— Звідки ви?

— Я — поляк.

— Що ви робили досі?

— Блукав по світу.
— Наглядач повинен сидіти на маяку.
— Мені потрібен відпочинок.
— Чи ви служили де-небудь? Є у вас посвідка про сумлінне виконання обов'язків на урядовій службі?

Старий витяг з-за пазухи збляклий клапоть шовку, схожий на шматок старого прапора, розгорнув його й сказав:

— Ось мої посвідки. Цього хреста я одержав у 1830 році. Другий — іспанський: його дали мені за участь у карлістській війні[1]; третій — французький хрест Почесного Легіону; четвертого я одержав в Угорщині[2]. Потім я бився в Сполучених Штатах проти Південної армії[3], але там не дають хрестів. Ось посвідка.

Фальконбрідж узяв папірець і почав читати.

— Гм! Скавінський... Це ваше прізвище!.. Гм! "Під час штикової атаки власноручно захопив два прапори..."— Ви були хоробрим солдатом.

— Я зможу також бути сумлінним наглядачем на маяку.

— Там треба по кілька разів на день підійматися на вежу. У вас міцні ноги?

— Я пішки пройшов "плени"[4].

— All right! Ви обізнані з морською службою?

— Три роки служив на китобійному судні.

— Бачу, ви мали кілька професій.

— Не мав тільки спокою.

— Чому?

Старий знизав плечима.

— Така моя доля...

— Однак мені здається, що ви надто старі для цієї роботи.

— Сер! — раптом заговорив старий схвильовано.— Я дуже втомився й змучився. Як бачите, мені довелося багато пережити. Ця посада саме така, про яку я мрію; я старий — мені потрібен спокій! Коли б я тільки міг сказати собі: тут ти зупинишся надовго, це твій порт. Ах, сер, це залежить тільки од вас! Удруге така посада мені вже не трапиться. Яке щастя, що я опинився в Панамі! Благаю вас... Богом клянусь, я зараз, мов той корабель, котрий втоне, якщо не зайде в гавань... Вщасливте старого; присягаюсь, я людина чесна, але... досить вже з мене цих поневірянь...

Блакитні очі старого дивилися з таким палким благанням, що Фальконбрідж, який мав добре, просте серце, зворушився.

— Well! — мовив він.— Я приймаю вас. Від цієї хвилини ви — наглядач маяка.

На обличчі Скавінського спалахнула невимовна радість.

— Дякую!

— Ви можете сьогодні ж вирушити на маяк?

— Так точно.

— Тоді — good bye!.. Ще одне слово: за перший недогляд вас буде звільнено з роботи.

— All right!

Того ж самого вечора, коли сонце скотилося по той бік перешийка, а після променистого дня відразу, без смеркання, настала ніч, новий наглядач вже був, мабуть, на місці, бо маяк, як завжди, кинув на воду снопи яскравого світла. Ніч була спокійна, тиха, справжня тропічна, насичена стріблястою млою, що утворювала круг місяця велике, райдужне коло з м'якими, розпливчастими краями. Тільки море хвилювалося: починався приплив. Скавінський стояв на балконі, біля величезного ліхтаря, схожий знизу на маленьку чорну цятку. Він намагався зібрати думки та обмірковувати своє нове становище. Але мозок його був ще надто пригнічений, щоб міркувати спокійно. Мабуть, щось таке відчуває зацькований звір, коли втече від мисливців на якусь неприступну скелю або в печеру.

Нарешті настав час спокою! Почуття безпеки сповнювало невимовною насолодою змучене серце. Тепер, на цій скелі, старий міг глузувати з давніх блукань, поневірян і нещасть. Він і справді був мов той корабель, якому буря трощила щогли, шматувала вітрила, шпурляла з-під хмар аж на дно, шарпала на всі боки, заливала піною — а він усе-таки прибився до гавані!

Картини цієї бурі одна по одній пропливали в спогадах — і ще ти — хішим здавалося майбутнє, яке на нього тут чекало. Про частину своїх неймовірних пригод Скавінський розповів Фальконбріджу, але не згадав про тисячу інших. Уже таке було його щастя... Де б він не напнув свій намет, де б не розпалив вогнище, щоб оселитися надовше, — відразу ж якийсь несамопитий вітер виривав кілки намету, гасив вогонь, а його самого підхоплював і мчав кудись на згубу.

Зараз, поглядаючи з вежі на освітлені хвилі, старий згадував усе, що йому довелося пережити. Він бився в чотирьох частинах світу, перебрав у мандрах майже всі професії. Працьовитий і сумлінний, він не раз відкладав гроші, але завжди витрачав їх у супереч усім передбаченням та найбільшій обережності. Він мив золото в Австралії, шукав діаманти в Африці, був урядовим стрільцем у Східній Індії. Раз йому пощастило придбати невеличку ферму в Каліфорнії, але посуха знищила посіви. Пробирав торгувати з дикими племенами в центральній Бразилії, але пліт його розбився на Амазонці, а сам він, без зброї, майже голий, кілька тижнів блукав у джунглях, харчувався дикими плодами, щохвилини ризикуючи загинути в паші хижого звіра.

Згодом Скавінський відкрив кузню в Телені, в Арканзасі, та спалахнула пожежа, і кузня згоріла разом з усім містом. Після цього він служив матросом на пароплаві, який курсував між Багією та Бордо, потім іще працював гарпунником на китобійному судні: обидва судна розбилися. Якось пощастило йому придбати на заощаджені гроші невеличку фабрику сигар у Гавані, але його обікрав компаньйон, коли Скавінський лежав хворий на жовту пропасницю.

Нарешті старий приїхав до Аспінвалля, і тут начебто мали скінчитися всі поневіряння. Що могло спіткати його на цьому скелястому острівці? Сюди ж не могли досягти ні вода, ні вогонь, ні люди. Зрештою від людей Скавінський бачив небагато лиха і частіше зустрічав добрих, ніж злих.

Та його наче переслідували всі чотири стихії. Друзі, з якими він зустрічався на життєвому шляху, казали, що йому просто не щастить, і цим пояснювали все.

А й справді, невдач було так багато, що когось іншого вони вже давно б зломили...

Але Скавінський мав індіанське терпіння і якусь невичерпну спокійну силу опору, властиву людям чесним і справедливим. Свого часу в Угорщині Скавінського тяжко поранили багнетом, бо він не схотів схопитися за стремено ворога й гукнути: "Здаюсь!" Отак само не скорявся він і в нещасті. Ліз і ліз угору вперто, наче мурашка; зіштовхували його сто разів — він спокійно розпочинав сто першу мандрівку. Недаремно ж його звали диваком. Цей старий солдат, опалений хтозна — якими пожежами, загартований у горі, битий і кутий, мав серце дитини. Під час епідемії на Кубі він заслаб тільки тому, що роздав хворим увесь свій запас хініну, не залишивши собі ні грана.

Була в ньому ще й та дивна риса, що після стількох розчарувань він ніколи не втрачав надії й завжди вірив, що все буде гаразд. Узимку Скавінський завжди бадьорішав і пророкував сам собі великі події, а потім нетерпеливо дождався і роками жив думкою про них. Але зими минали одна по одній, і Скавінський дочекався тільки того, що в нього побіліла голова. Нарешті він постарів — став утрачати енергію. Терпіння вже скидалося на сумну покірливість, колишній спокій обернувся на нервову вразливість, і загартований солдат несподівано став плаксієм, здатним проливати сльози з усякого приводу. До того ж час від часу його охоплювала жахлива туга за батьківщиною, і напад цієї туги могла викликати будь-яка дрібничка: табунець ластівок або сірих птахів, схожих на горобців, сніг у горах, мелодія, схожа на чути колись у рідному краї...

Нарешті Скавінським заволоділо тільки одне прагнення — прагнення спокою. Воно поглинуло його, увібрало в себе інші бажання й надії. Цей вічний мандрівник мріяв тепер тільки про одне — спокійний куток, де він міг би нарешті відпочити й тихо чекати своєї останньої години. Може, саме через те, що дивовижні примхи долі кидали його по всіх морях і країнах, майже не даючи перепочинку, старому здавалося, що найбільше щастя в світі — мати змогу припинити мандри. Сказати правду, він давно вже заслужив на це скромне щастя, але так звик до розчарувань, що мріяв про нього, мов про щось недосяжне, не смів навіть сподіватися. І раптом — протягом дванадцяти годин одержав посаду, наче навмисне створену для такого втомленого мандрівника.

Отож нічого дивного, що ввечері, засвічуючи ліхтар, Скавінський був ніби в тумані: питав сам себе, чи це правда, й не зважувався відповісти: так, хоч дійсність підсувала йому незаперечні докази. Одна по одній минали години, а він усе стояв на балконі, дивився, вбирав у себе бачене, переконувався. Цей вічний мандрівник нібито вперше бачив море: в Аспінваллі вже пробіло північ на баштовому годиннику, а він усе не міг покинути свою вежу — і дивився...

Внизу грало море. Ліхтар маяка кидав у темряву велетенське світляне коло; за межами цього кола зір потопав у далечині, чорній, таємничій, страшній. Але далечінь ця наче сама бігла до світла. Неосяжні хвилі котилися з темряви, з гарчанням

прибивалися до острівця, й тоді видно було їхні спінені хребти, що рожево виблискували в світлі ліхтаря. Приплив усе дужчав, заливаючи піщані обмілини. Таємнича мова океану лунала в далині чимраз могутніше й грізніше: то мов грім гармат, то мов шум неосяжних лісів, то мов далекий, невиразний гамір людських голосів. Інколи все змовкало. Потім старий чув потужні зітхання, плач — і знову грізні вибухи. Нарешті вітер розвіяв туман, але пригнав чорні, розшарпані хмари, які запнули місяць. Від заходу повівав рвучкий вітер. Величезні вали з розгону стрибали на підніжжя маяка, забризкуючи підмурок піною. Здалека долинали гарчання бурі. На темній збуреній поверхні моря блиснуло кілька зелених ліхтарів, що їх засвітили на щоглах пароплавів. Ці зелені цятки то здіймалися високо, то пірнали вниз, то похитувались на всі боки. Скавінський зійшов униз до своєї кімнати. Завила буря. Там, у океані, люди на пароплавах боролися з ніччю, з мороком, з хвилями; а в кімнаті було спокійно й тихо. Навіть відгомін бурі ледве пробивався крізь грубезні мури, і тільки розмірене цокання годинника заколисувало втомлене серце до сну.

II

Почали минати години, дні, тижні... Моряки кажуть, що часом у бурю хтось уночі кличе їх на ім'я з розбурханого моря. А якщо може кликати морська далеч, то стару людину кличе інша далеч, ще темніша й дуже таємнича.

Чим більш змучена людина життям, тим більше ваблять її ці поклики. Але щоб почути їх, потрібна тиша. Окрім того, старість, ніби передчуваючи близьку смерть, полюбляє самотність.

Маяк був для Скавінського чимось схожим на могилу. Немає нічого монотоннішого, ніж отаке життя на відлюдній вежі. Якщо молодий піде на цю роботу, він хутко тікає звідси. Наглядач на маяку— здебільшого чоловік підстаркуватий, похмурий і мовчазний. Потрапивши випадково між люди, він блукає, мов сновиди, якого несподівано розбурхали від найсолодших марень. На маяку нема тих дрібних вражень, які примушують людей зв'язувати з ними кожен подію в буденному житті. Все тут велетенське й разом з тим позбавлене чітких обрисів. Небо — одна стихія, вода — друга, а серед цих безмірів — самотня людська душа. Наглядач живе наче в постійній задумі, якої не може розвіяти навіть робота.

День схожий на день, мов дві намистинки в чотках, і хіба що зміна погоди вносить деяку різноманітність.

Проте Скавінський почував себе щасливим, як ніколи зроду. Він уставав на світанні, снідав, чистив ліхтар, а тоді сідав на балконі, вдивляючись в морську далечінь, і очі його все не могли досхочу напитися красою, яка розкривалася перед ними. На велетенському бірюзовому тлі видно було табуни напнутих вітрил, які сяяли в промінні так, що аж очі сліпило. Часом судна, користуючись з попутних вітрів-пасатів, ішли низкою одне за одним, мов чайки чи альбатроси. Червоні бакени, що вказували дорогу, лагідно колихалися на хвилях. Поміж вітрилами щодня опівдні з'являвся великий сірий султан диму. Це пароплав з Нью-Йорка віз пасажирів і товари до Аспінвалля, тягнучи за собою довгу, спінену стежку шумовиння. По той бік балкона Скавінський мов на

долоні бачив Аспінвалль і повний руху порт, а в ньому ліс щогл, кораблі й човни; трохи далі білили будинки й вежі міста. З височини маяка будинки скидалися на чайні гнізда, човни — на жуків, а люди — на малесенькі цятки, що рухалися на білій кам'яній набережній. Зранку легкий повів східного вітру приносив до маяка змішаний гамір людських голосів, пронизаний гудками пароплавів. Опівдні наставала година відпочинку. Рух у порту припинявся, чайки ховались у розколинах скель, навіть хвилі слабшали й ставали якісь ліниві, й тоді на землі, на морі й на маяку залягала непорушна тиша. Золоті піски, з яких після відпливу зникала вода, виблискували на водяній поверхні, мов золоті плями, а башта маяка чітко окреслювалася в блакиті. Потоки сонячних променів лились з неба на воду, на піски й скелі. Тоді старого охоплювала якась солодка млюсть. Він розкошував чудовим * відпочинком і думав, що коли так триватиме й далі, — йому нема чого й бажати! Скавінський аж п'янів від власного щастя.

Час минав. Старий звик до маяка, до ліхтаря, до скель, до піщаних кіс і самотності — наче вік жив тут. Він познайомився з чайками, що клали яйця в розколинах скель, а ввечері табуном сідали на даху маяка. Скавінський кидав їм рештки своєї їжі, й вони незабаром так звикли до нього, що, коли він виходив на балкон, його зразу ж оточувала справжня буря білих крил. Сивий наглядач ходив між птахами, як пастух між вівцями.

Під час відпливу він пробирався на піщані коси й знаходив там смачних устриць і гарні перламутрові черепашки, що їх хвилі, відпливаючи, залишали на піску. При світлі місяця й проміння, яке падало з маяка, він ловив рибу в скелястих затоках біля острівця.

Кінець кінцем старий полюбив свою скелю й свій безіменний острівець, порослий лише якимись дрібними приземкуватими рослинами, що з них текла липуча живиця. За вбогість острівця винагороджували чудові краєвиди. Опівдні, коли повітря ставало зовсім прозорим, видно було весь перешийок, аж до Тихого океану, вкритий буйною рослинністю. Скавінському тоді здавалося, наче перед ним стелиться суцільний велетенський сад. Зараз же за будівлями Аспінвалля зарості кокосових пальм та бананів складалися в пишні розкошлані букети. Далі, між Аспінваллем і Панамою, видно було величезний ліс, над яким уранці й надвечір висів червоний туман випарів. То був справжній тропічний ліс, залитий внизу стоячою водою, оповитий ліанами — неосяжна хвиля велетенських пальм, залізних та гумових дерев, по яких подекуди снувалися розкішні орхідеї.

Крізь свою підзорну трубу старий міг побачити не тільки дерева чи розложисте листя бананів, а й мавп, височезних марабутів і навіть іноді табунці папуг, які райдужною хмаркою здіймалися над лісом.

Скавінський добре знав ці ліси, бо коли його пліт розбився на Амазонці, він зо два тижні блукав у такій самій зеленій хащі. Він знав, скільки смертельних небезпек криється під цим барвистим склепінням, зблизька чув ночами дике завивання мавп-ревунів, страхітне гарчання ягуарів, бачив велетенських змій, що колихалися на деревах, мов ліани; добре знав сонні з вигляду лісові озера, переповнені хижою рибою,

скатами й крокодилами. Він знав, під яким ярмом живе людина в цих несходимих хащах, де між листям рояться кровожерні москити, лісові п'явки й здоровезні отруйні павуки. Скавінський усе це бачив, в усьому пересвідчився на власному досвіді, отже, з тим більшою насолодою поглядав з височини на джунглі та дивувався їхній красі, відчуваючи власну безпеку. Вежа маяка захищала його від усякого лиха.

Старий покидав маяк лише зрідка, в неділю вранці, й тоді одягав синій мундир із срібними гудзиками, чіпляв на груди всі свої хрести й гордо тримав сиву голову, коли, виходячи з храму, чув, як креоли говорять один одному: "Цей наглядач на маяку, здається, цілком порядна людина". "І до того ж не єретик, хоч і янкі". Але Скавінський одразу ж повертався на свій острівець, бо ще не дуже довіряв суходолові.

У неділю він купував у місті іспанську газету, позичав у Фальконбріджа нью-йоркський "Геральд" і жадібно перечитував їх, вишукуючи повідомлення з Європи. Бідолашнє старе серце! Навіть на цьому маяку, на другій земній півкулі, воно ще жило згадкою про батьківщину... Іноді, коли човен з харчами й водою підпливав до острівця, Скавінський сходив із своєї вежі, щоб поговорити із стражником Джонсом.

Але згодом Скавінський ніби здичавів. Перестав бувати в місті, читати газети, перестав і розмовляти з Джонсом на політичні теми. Минали тижні — ніхто не бачив його, і він не бачив нікого. Єдиною ознакою його існування було тільки те, що харчі, залишені на березі острівця, через деякий час зникали, та ще світло ліхтаря, яке спалахувало ввечері з такою ж точністю, з якою вранці в тих краях зводилося з води сонце.

Мабуть, старий збайдужів до всього в світі. Причиною була навіть не туга за батьківщиною, а саме те, що ця туга обернулася на тупу покірливість долі. Весь світ для старого починався й закінчувався тут, на острівці. Скавінський уже звик до думки, що не покине свого маяка до самої смерті, й просто забув, що в світі існує іще щось, його лагідні, блакитні очі з якимсь дитячим виразом невідривно вдивлялися кудись в далечінь. У своїй самоті, оточений безмежними просторами моря й неба, старий наче переставав існувати, зливався з цими просторами...

Він наче тонув, заколисаний власними думками, забував про все, і в цьому напівжитті, напівсні знаходив великий спокій, майже схожий на смерть.

III

Але він пробудився.

Одного разу, коли човен, як завжди, привіз свіжу воду й харчі, Скавінський, зійшовши за годину з вежі маяка, побачив, що на березі лежить ще й другий пакунок. На ньому було наклеєно поштові марки Сполучених Штатів, а на цупкому полотні чітко написано адресу: "Скавінському, Есквайру".

Зацікавившись, старий розрізав полотно й побачив книжки; взяв одну в руки, глянув — і поклав назад; руки в нього затремтіли. Старий заплющив очі, ніби не вірячи їм. Йому здалося, що це сон: книжка була польська. Звідки вона взялася? Хто її міг надіслати?

Першої хвилини Скавінський навіть забув, що, тільки-но почавши працювати на

маяку, він якось прочитав у позиченій в консула газеті, що в Нью-Йорку заснувалося польське товариство, і зараз же переказав цьому товариству половину своєї місячної платні, з якою все одно не знав, що робити. Мабуть, у подяку за це товариство й надіслало йому польські книжки: отож усе пояснювалось дуже просто. Але першої хвилини старий не міг отямитись. Польські книжки в Аспінваллі, на маяку, в його самотності — це було щось надзвичайне, наче подих давніх часів, наче якесь диво! Зараз йому, як тому морякові в бурю, здалося, ніби хтось гукнув його на ім'я майже забутим, але таким рідним голосом.

Якусь хвилину він сидів з заплющеними очима, майже впевнений, що коли розплющить їх — сон зникне. Ні! Розгорнутий пакунок лежав перед ним, осяяний полуденним сонцем, а на пакунку — розгорнена книжка. Коли старий знову простяг до неї руку, то почув у тиші стукіт

власного серця. Глянув: це були вірші. На обкладинці стояв написаний великими літерами заголовок, під ним — ім'я автора[5]. Воно не було чуже Скавінському, він знав, що це прізвище належить уславленому поетові, навіть читав його твори десь у тридцятих роках у Парижі. Потім, воюючи в Алжирі й Іспанії, не раз чув від земляків про славу великого співця, яка дедалі зростала, але сам у ту пору так звик до гвинтівки, що ніколи й у руки не брав книжок.

Сорок дев'ятого року Скавінський виїхав в Америку і з того часу в своєму мандрівному житті майже не зустрічав земляків, не бачив книжок рідною мовою. З тим більшим поспіхом, з нестримним калатанням серця він перегорнув сторінку.

Старому здалося, що на його самотній скелі діється щось урочисте. Це була хвилина великого спокою й тиші. Годинник в Аспінваллі пробив п'яту годину дня. Погожого неба не тьмарила жодна хмарка, лише кілька чайок плавало в блакиті. Океан ніби дрімав, заколисаний власним плескотінням. Прибережні хвилі ледь шелестіли, лагідно розпливаючись на піску. В далині білили будинки Аспінвалля, зеленіли розкішні пальми. Справді, навколо було якось особливо врочисто, тихо й спокійно. І раптом серед цієї тиші залунали тремтливі слова. Старий читав уголос, щоб краще зрозуміти.

О Литво, краю мій! Ти на здоров'я схожа!

Яка ти дорога, лиш той збагнути може,

Хто втратив раз тебе. Як видиво живе,

Тебе малюю я, бо туга серце рве...[6]

Скавінському забракло голосу. Літери застрибали в очах; у грудях наче щось обірвалося, й гаряча хвиля полинула від серця вище й вище, стискаючи горло.

Ніби нестримна хвиля прорвала загату волі. Старий, ридаючи, кинувся на землю; його сиве волосся змішалось з прибережним піском. Майже сорок років він не бачив своєї батьківщини, бозна-скільки часу не чув рідної мови — і раптом ця мова сама прийшла до нього, перепливла океан і знайшла його, самотнього, на іншій півкулі землі, така рідна, така любима й така прекрасна! В риданнях його не було болю — лише раптово розбуджена безмежна любов до рідного краю, проти якої все здавалось дрібницею.

Ридаючи, старий наче благав свою далеку вітчизну пробачити йому за те, що він так постарів, так звик до своєї самотньої скелі — і так віддалився від усього, що вже й туга його почала змовкати. А зараз він повертався до своєї далекої матері, і в нього краялося серце. Хвилини спливали одна по одній: старий усе лежав. Чайки прилетіли до маяка й зняли крик, ніби турбуючись за свого друга. Надходила година, коли він годував їх рештками своєї їжі, отож кілька птахів злетіло до нього з вершини маяка. Їх прилітало чимраз більше, вони почали лопотіти крилами над головою старого й злегка дзьобати його. Нарешті шелест крил привів Скавінського до пам'яті. Виплакавшись, він заспокоївся, обличчя його променіло, очі горіли натхненням. Якимось несвідомо він пороздавав усі харчі, що йому привезли, чайкам, які з галасом кинулись на них, і знову взяв книжку. Сонце вже пропливло над садами та незайманими лісами Панами й поволі опускалося за перешийок у води другого океану, але Атлантичний океан ще вигравав сотнями барв. Надворі було ясно, й Скавінський став читати далі:

Тим часом душу цю, де звив гніздо одчай,

Неси на пригорки, на луки оксамитні...

Лише смеркання, коротке, мов кліпання повік, стерло літери на білій сторінці. Старий сперся головою об скелю й заплющив очі. І тоді "та, що в Ченстохові світ небесний розлила", забрала його душу й перенесла туди, "де води Німану хлюпочуться блакитні". В небі ще горіли довгі червоні й золоті стьожки, а він, осяяний їхнім світлом, линув на батьківщину. Зашуміли соснові ліси, заплескотіли рідні ріки. Він бачить усе, як було. Все питає його: "Пам'ятаєш?"

Він пам'ятав, він бачив усе: просторі поля, межі, луки, ліси, села. Вже ніч! О цій порі його маяк завжди освітлював темне море — але зараз Скавінський у рідному селі. Голова старого схилилася на груди, і він марить. Картини минулого хутко й безладно наздоганяють одна одну. Він не бачить рідної хати, бо її знесла війна, не бачить батька й матері, бо вони вмерли, покинувши його малим; але село встає перед очима, таке, ніби він залишив його тільки вчора: хати з вогнями у вікнах, гребля, млин, два ставки, один біля одного — де цілісіньку ніч кумкають хори жаб. Колись уночі він стояв у своєму селі в дозорі, тепер спогад про це зринає в низці видінь. Він знову молодий улан і стоїть на варті; в далині блимає очима вікон корчма й грає, й співає, й гуде серед нічної тиші тупотом, голосами скрипок і контрабаса.

"У-га! У-га!" Це улани крешуть іскри підковами чобіт, а йому так нудно самому на коні. Години ліниво бредуть одна за одною. Нарешті вогні згасають: тепер куди не кинь оком — туман і туман: мабуть, випари здіймаються з лук і оповивають світ біластою млою. Точнісінько мов океан. Але це луки: от-от деркач озветься в темряві, водяний бугай загуде в очеретах. Ніч холодна й тиха, справжня польська ніч! В далині сосновий бір шумить без вітру, наче хвиля морська. Незабаром світанок вибілить схід: уже й півні співають за тинами, подають голос один одному, від хати до хати; вже й журавлі засурмили десь у височині. Улан почуває якусь особливу бадьорість. Що там говорили про завтрашній бій? Гей! Піде й він, так само, як підуть інші, з вигуками, під лопотіння прапорів.

Молода кров грає, хоч нічний вітер холодить її. Але вже світає, світає! Ніч блідне; з тіні вихиляється ліс, чагарник, хати, млин, тополі. Рипить журавель криниці, наче бляшаний прапорець на вежі маяка. Яка ця земля рідна, прекрасна в рожевому сяйві світанку! О єдина, єдина!

Тихо! Пильний дозорець чує, що хтось наближається. Певне, ідуть перевіряти пости.

Раптом чийсь голос лунає над Скавінським:

— Гей, старий! Вставайте! Що це з вами?

Скавінський розплющує очі й вражено дивиться на чоловіка, який стоїть над ним. Рештки видінь борються в його свідомості з дійсністю; нарешті видіння бліднуть й зникають. Перед ним стоїть Джонс, портовий стражник.

— Що з вами? — питає Джонс.— Ви хворі?

— Ні.

— Ви не засвітили ліхтар. Вас виженуть з роботи. Пароплав із Сан— Жеромо розбився на міліні; на щастя, ніхто не втонув, інакше ви пішли б під суд. Сідайте зі мною в човен, решту почуєте в консульстві.

Старий зблід; справді, він не запалив ліхтар цієї ночі.

За кілька днів Скавінського бачили на палубі пароплава, який ішов з Аспінвалля до Нью-Йорка. Бідолаху звільнили з роботи. Перед ним стелились нові шляхи блукань; вітер знов підхопив цей листок, щоб шпурляти його по морях і суходолах, щоб знущатися з нього досхочу. За ці дні Скавінський дуже змарнів і згорбився; тільки очі в нього незвичайно блищали.

На нові життєві шляхи він ніс заховану на грудях книжку, яку час від часу притискав рукою, наче боявся, щоб і вона не зникла.

Переклад: Марія Пригара